

MİL-QARABAĞ DÜZÜNÜN ƏSAS TORPAQ TİPLƏRİNİN AQROEKOLOJİ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Nuriyeva K.Q.

*AMEA-nın Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutu
knuriyeva@gmail.com*

Müasir əkinçilik keçmişin adaptiv yanaşmalarını təkmilləşdirərək, praktiki istifadə üçün əkinçilikdə adaptiv-landşaft sistemlərini təklif etmişdir. Eyni zamanda, torpaqların aqroekoloji qiymətləndirilməsinin köməyi ilə konkret regionun təbii xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması təklif olunur.

Q.Ş.Məmmədovun metodunda torpaqların aqroekoloji qiymətləndirilməsi ayrı-ayrı ekoloji şkalalardan istifadə etməklə aparılır ki, onların da hər biri ətraf mühit şəraitinin fərdi parametrləri haqqında differensial təsəvvür yaradır. Torpaqların aqroekoloji şkalaları onların əmələgəlmə şəraitini və müəyyən məqsədlər üçün yararlılığını xarakterizə edir. Belə şkalaların qurulmasından ötrü relyef, torpaq əmələgətirən süxurlar, hidroloji şərait, tədqiq olunan ərazinin torpaq-ekoloji vəziyyəti haqqında kəmiyyət və keyfiyyət məlumatları tələb olunur. Tədqiqatın məqsədlərindən asılı olaraq müxtəlif ekoloji amillər müxtəlif fəaliyyət dərəcəsi ilə öyrənilir. Bu aspektdə Mil-Qarabağ düzünün suvarılan torpaqlarının aqroekoloji qiymətləndirilməsi kifayət qədər maraq doğurur. Düzənliyin iqlimi mülayim isti və quru subtropikdir. Mil-Qarabağ düzündə ən çox yayılmış torpaqlara dağ boz-qəhvəyi, boz-qəhvəyi (şabalıdı), boz-çəmən, çəmən-boz torpaqları və onların növləridir. Suvarılan boz-qəhvəyi torpaqlar mülayim isti iqlim şəraitində delüvial-prolüvial karbonatlı və löşəbənzər gil və löslərdə əmələ gəlmişdir. Suvarılan boz-qəhvəyi torpaqlar arasında humusun tərkibinə görə tünd boz-qəhvəyi torpaqlar (2,5-3,49%) aydın seçilir. Düzənliyin torpaq örtüyünün əsas fonunu suvarılan boz-çəmən torpaqlar təşkil edir. Düzəndə əsasən şoranlı, şorakətli boz-çəmən torpaqlar yayılmışdır. Torpaq səthində humusun miqdarı yüksək olub, 2,8-3,3% arasındadır. Ərazinin suvarılan torpaqlarının aqroekoloji qiymətləndirilməsindən ötrü 3 qrup göstəricilərin məlumatlarından istifadə edilmişdir: ətraf mühit amilləri (hündürlük (m), yağıntı (mm), Md göstəricisi, $\Sigma t > 100^{\circ}\text{C}$) haqqında məlumat verən ekoloji göstəricilər); torpaqların əsas diaqnostik göstəriciləri (humus, azot, fosfor ehtiyatları və udulmuş torpaq əsaslarının cəmi) əsasında hesablanmış tədqiq olunan torpaqların bonitet balları; torpaqların qiymətləndirilməsi zamanı istifadə olunmayan torpaq göstəriciləri (fiziki gilin miqdarı (%), karbonatın miqdarı (%), pH, quru qalıq (%).

Bundan əlavə, S.Z.Məmmədovanın təklif etdiyi metoda əsasən, ayrı-ayrı xassələrin torpaqların aqroekoloji qiymətləndirilməsinə təsirini müəyyən etmək üçün tərəfimizdən torpaqların ayrı-ayrı xüsusiyyətlərinin bal ilə ifadə olunan təzahür dərəcəsinə görə qiymətləndirilməsi üçün özəl şkalalar sistemi

işlənib hazırlamışdır. Toplanmış materiallardan istifadə edərək, hər üç qrup torpaq göstəricilərinə və torpaqların fərdi xüsusiyyətlərinin təzahür dərəcəsinə görə qiymətləndirilməsi üçün fərdi tarazlıq sistemindən istifadə edərək, Mil-Qarabağ düzü torpaqlarının aqroekoloji qiymətləndirilməsi həyata keçirilmişdir. S.Z.Məmmədovanın təklif etdiyi düsturdan istifadə edərək ərazinin suvarılan torpaqlarının əsas aqroekoloji göstəriciləri hesablanmışdır. Tədqiq olunan torpaqların keyfiyyət balları hesablanarkən etalon kimi tünd dağ-boz-qəhvəyi torpaqlar (100 bal) seçilmiş, ətraf mühitin və digər torpaq amillərinin təsiri ilə bu torpaqların aqroekoloji balı 94 bala enmişdir. Bu torpaqlar üçün əsas məhdudlaşdırıcı amillər hündürlük (80 bal) və yağıntı (90 bal) olmuşdur. Aktiv temperaturların cəmi, pH göstəriciləri və bərk qalıqlar bu torpaqlar üçün optimaldır (100 bal). Ən yüksək qiyməti tünd dağ-boz-qəhvəyi torpaqları (94 bal) və tünd boz-qəhvəyi torpaqlar (91 bal) alıb. Dağ-boz-qəhvəyi və adi boz-qəhvəyi torpaqlar üçün bonitet balları 82 və 76 bal, bu torpaqlar üçün ekoloji və torpaq göstəriciləri üzrə ballar yüksək olduğu üçün (90, 100 bal), yekun bal daha yüksək olmuşdur (93 və 90 bal). Bu tendensiya digər torpaqlarda da müşahidə olunur.